

Ђуро Вујовић

О ОСНОВНИМ ПИТАЊИМА ОРГАНИЗАЦИОНОГ РАЗВОЈА КПЈ У ЦРНОЈ ГОРИ У ТОКУ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА (1941—1945)

Организација КПЈ у Црној Гори је у годинама уочи рата била пропорционално најбројнија у земљи. Савлађујући кризу у коју је била запала после Обзване, она је почетком тридесетих година отпочела да се обнавља и доживљава препород, који је нарочито дошао до изражаја непосредно уочи рата. На друштвеној сцени је ступила нова генерација црногорских комуниста, борбенија и ширег политичког замаха, која се није задовољила дотадашњим строго илегалним и секташким облицима политичког дјеловања, већ је изашла на шири простор масовног политичког рада. Дио те генерације који се школовао отпочео је да води масовну политичку борбу не само у Црној Гори већ и на универзитетима широм земље, а нарочито на Београдском универзитету.

Најзначајнији резултати које је партијска организација у Црној Гори у том периоду постигла састојали су се у следећем:

- 1) мрежа партијске и скојевске организације је проширена и у градовима и у селима;
- 2) КПЈ је успјела да преузме УРС-ове синдикате;
- 3) извршен је снажан продор на село, тако да су 1940. године сељаци чинили 62% партијског чланства;
- 4) највећи број интелектуалне и радничке омладине, и знатан дио сеоске, придобијен је за програм КПЈ;
- 5) изграђен је исправан став о националном питању и успјешно је пропагиран у масама.

Настанком рата и окупације земље друштвено-политичке и друге прилике су се битно измијениле. КПЈ се брзо прилагодила

новој ситуацији и друштвеном положају и прешла на ратни коло-сијек. То је значило битну измјену услова њене дјелатности и организационе изградње. Основне новине у положају и дјелатности Партије састојале су се у сљедећем:

а) КПЈ је од илегалне партије постала руководећа снага народнослободилачке борбе;

б) вођење рата је постало централно питање за цјелокупну политику и праксу КПЈ. При томе је, за разлику од претходног периода, тежиште дјелатности КПЈ било на селу а не у градовима;

в) цјелокупну организациону структуру КПЈ је прилагодила потребама вођења НОР-а, проналазећи оне организационе облике који ће је најуспјешније повезивати са масама и који ће јој омогућити да ефикасно руководи народнослободилачком борбом;

г) недовољна бројност чланова Партије на почетку устанка и незадовољавајућа распрострањеност партијских организација оставили су се у знатно оштријем виду него што је до тада био случај;

д) идеолошки рад се усложио јер је новопримљено чланство било на ниском идејном нивоу, а материјалне могућности за организацију тог рада су биле неповољне;

ђ) потреба за способним кадровима за све структуре НОП-а била је акутна, па је ваљало смјелије уздизати младе кадрове;

е) револуција је обилувала плимама и осекама, па се организациона структура Партије морала томе брзо прилагођавати.

У предратном периоду партијске ћелије су формиране у предузећима, посебно у индустријским, гдје је било сидриште комунистичког организовања, затим у разним радничким организацијама и удружењима, као и на селу или у другим територијалним ћелијама друштва (улици, кварту и сл.). Настанком рата, умјесто тзв. производног принципа, који углавном нестаје (јер комунисти мање-више напуштају градове и фабричке хале), основне партијске организације у војним јединицама и установама се формирају на организацијско-формацијском принципу а оне у позадини на територијалном принципу.

Битан садржај рада основних партијских јединица у рату и револуцији чинила је борба за масе и организовање радних људи у борби против фашизма. На тој линији су били: изградња политичких и друштвених институција и организација које су биле израз потреба и интереса радног народа, јачање братства и јединства, борба против старих а за нове друштвене односе и институције, развијање националне и културне свијести, образовање учесника револуционарног кретања на принципима и методама марксизма и дијалектике, материјално и свако друго збрињавање бораца и народа и др. Укључујући се на широки простор политичког дјеловања, партијске ћелије су водиле борбу против секташтва, догматизма, опортунизма и љевичарења — све у циљу потпунијег и правилнијег изграђивања сопствених чланова, како

би са више успјеха могли остваривати своју друштвено-политичку и идејну улогу.

Методи рада и начин дјеловања партијских ћелија су се мијењали у зависности од промјене функција саме Партије. Као авангардна снага револуционарног кретања, Партија је својом функцијом морала да засијече у све компоненте истинског људског живљења, из чега су произлазиле и основне форме њеног организовања и дјеловања. Партијска ћелија се развијала не само као авангардно језгро већ и као политичко средиште окупљања радних маса и стваралачких снага конституисања нове демократске власти и политичких организација и институција утемељених на тој основи. По организационој форми она је била еластична а по одређењу чврста и ефикасна у акцији.

Партијске ћелије су формиране у војним јединицама, по правилу на нивоу чете, али и у штабовима јединица, док су територијалне формиране у селима, у друштвено-политичким организацијама, у војнопозадинским установама, на неослобођеној територији, ако је било могуће и у предузећима итд. Циљ је био да се мрежа основних партијских јединица што више прошири, да допре у сваки крај и да захвати, по могућности, читав друштвено-политички организам народноослободилачког покрета. Све партијске ћелије су преко својих руководстава (по вертикалној и хоризонталној линији) биле обједињене у јединствену Комунистичку партију Југославије.

У Црној Гори су се у току народноослободилачког рата по интензитету народноослободилачке борбе и облицима и начину њеног испољавања изразито разликовала три периода: 1) од јулског устанка 1941. до напуштања слободне територије од стране партизанских снага средином 1942. године, 2) од средине 1942. до капитулације Италије септембра 1943. године и 3) од капитулације Италије септембра 1943. до ослобођења земље маја 1945. године. Сваки од ових периода има своје карактеристике и у погледу организационог развоја КПЈ, па ћемо у таквом контексту и изнијети основна гледишта у односу на ово питање.

Организација КПЈ у Црној Гори је у вријеме отпочињања народноослободилачке борбе бројила око 1800 чланова, сврстаних у неколико стотина партијских ћелија, расподијељених на четири оружана и 12 мјесних (ореских) комитета. Било је и неколико десетина општинских и међуопштинских партијских руководстава. У јулски устанак су се укључили сви комунисти, али партијска организација у устаничким јединицама није формирана. Искуство из јулског устанка је показало да партијске организације треба формирати и у војним јединицама, што је и закључено на августовском покрајинском партијском савјетовању. Убрзо је на војном савјетовању у Столицама 26. септембра 1941. године ЦК КПЈ донио одлуку о формирању партијске организације у војсци, а крајем исте године је донио упутство о њеној организационој структури. Према том упутству партијске ћелије је требало фор-

мирати по четама и штабовима. Секретари партијских ћелија у оквиру једног батаљона чинили су батаљонски партијски биро, који је био горња граница у партијској хијерархији у војсци. Батаљонски биро се преко свога секретара везао за одговарајуће партијско руководство на терену (мјесни или окружни комитет), од којег је добијао директиве и упутства за рад. Један члан неког од тих руководства је био замјеник политичког комесара одреда и као такав је посебно био задужен за политичко-партијски рад у војсци и за обилазак партијских ћелија у четама и штабовима.

Покрајински комитет је у октобру 1941. године издао налог да се по четама и батаљонима формирају партијске ћелије. Са реализацијом ове директиве се отпочело у другој половини новембра исте године, у вези с формирањем Црногорског НОП одреда за операције у Санџаку и његовим одласком на Пљевља. Формирање партијских ћелија у територијалним партизанским јединицама отпочело је крајем 1941. и почетком 1942. године и оно је добрим дијелом завршено у првом тромјесечју 1942. године. У прољеће 1942. године територијални батаљони замијењени су ударним, у којима су формиране партијске ћелије и батаљонски бирои.

Развој партијске организације у Црној Гори био је буран у читавој првој години народноослободилачког рата. Убрзо после јулског устанка одржане су мјесне партијске конференције на којима су изабрани нови мјесни (срески) комитети, а у овом периоду су изабрани и нови окружни комитети. Јулски устанак је био велико искушење за све људе и велика проба и провјера храбрости и одлучности комуниста и свих других патриота. Слабости испољене у току јулског устанка плаћене су искључењем из Партије више десетина чланова Партије, али то је надокнађено пријемом у Партију знатно већег броја нових лица, која су се истакла у устаничким борбама. Повећање броја чланова Партије одразило се на мрежу партијске организације, која се ширила и тамо гдје је раније није било. Тај процес је текао углавном узлазном линијом, тако да је до прољећа 1942. године без партијских организација остао мали број општина.

Динамичан развој народноослободилачког покрета а касније, појавом квислинштва и контрареволуције, крајња заоштреност борбе на ратној сцени у Црној Гори условљавали су честе промјене у партијској организацији. Као што је речено, то се највећма изражавало кроз подјелу партијаца на рад у војсци и на рад у позадини, што је представљало мање-више перманентан процес. Но, у питању су биле и промјене због премјештања једног броја комуниста из једне средине или организације у другу, затим због пријема нових чланова, искључивања из Партије, погибје једног броја комуниста и др. У јуну 1942. године партијска организација у Црној Гори, према процјени, имала је око 2.300 чланова, што је било за око 500 чланова или 28% више него годину дана раније. Ако бисмо узели у обзир и све оне који су

у тој години били чланови Партије али су изгинули, искључени из Партије, пошли ван Црне Горе и сл., изашло би да је кроз партијску организацију прошло укупно до 3.000, ако не и више чланова.

Механизам партијског живота текао је мање-више као и у предратном животу. Одржавани су партијски састанци, по један радни и теоријски, обично у периоду од 10 до 15 дана, мада се инсистирало да се одржавају недељно, што је било тешко било гдје остварити. На теоријским састанцима партијци су проучавали нека основна питања из марксизма, али су се упознавали изближе и са битним питањима политике КПЈ и платформе народноослободилачке борбе. Путем „критике и самокритике“ које су на партијским састанцима доста често постављане на дневни ред, заоштраване су одговорност и партијска дисциплина.

Ширењем устанка и развијањем народноослободилачког покрета дошло је до стварања народноослободилачких одбора и масовних антифашистичких организација. Да би се обухватио цио друштвено-политички живот и остварило ефикасније руковођење свим структурама народноослободилачког покрета у партијским ћелијама је извршена подјела рада између чланова Партије по секторима. Ова подјела није била апсолутизована, јер је сваки члан Партије био дужан да ради по разним задацима, на своју иницијативу и по директиви. Задужење по одређеном сектору рада било је само основно и изричито задужење. Као год у партијским ћелијама, подјела рада по секторима је извршена и у партијским руководствомима. Способнији партијци су одређивани за секретаре општинских и срећких НОО, за рад са женама су одређиване жене — партијке (а кад њих није било онда поједини мушкарци), док су за рад са СКОЈ-ем одређивани партијци који су били секретари актива СКОЈ-а у селу или општини у којима се ћелија налазила. По истој линији поједини чланови партијских руководства су одређивани на више функције у органима власти или у другим органима или организацијама народноослободилачког покрета.

Међутим, услед развоја догађаја и недовољног сналажења у њима, у првој половини 1942. године дошло је до организационих и других неправилности у развоју и раду партијских организација и руководства. На такав развој од битног утицаја је била усмјереност четничког покрета Драже Михаиловића на изазивање грађанског рата и насиједање партијског руководства тој тактици прихватањем „бачене рукавице“ и вођењем класног рата. На идејно-политичком плану то је резултирало тзв. лијевим грешкама, а у организационом смислу битним поремећајима у раду партијских организација. Дошло је до тога да су партијски састанци нередовно или врло нередовно одржавани, запостављен је идеолошко-политички рад, није посвећивана довољна пажња подизању и расподјели кадрава итд.

Распламсавање борбе у Црној Гори потенцирало је значај војног фактора у народноослободилачком покрету. Међутим, став да што више и што бољих кадрова иде у војску али да се при том позадина не остави без неопходног броја партијаца готово редовно је спровођен на штету партијске организације у позадини. И не само то, него је дошло до неке врсте војнизирања друштвено-политичког живота у свим сферама: у војсци су се партијци све више повлачили од својих правих обавеза а главну улогу су преузимали војни руководиоци, а у позадини су такође све више преовладавали војни критеријуми — од давања политичких оцјена и суђења непријатељима народноослободилачке борбе до рада у народноослободилачким одборима и друштвено-политичким организацијама и другдје.

До занемаривања партијског рада дошло је у првом реду услед несагледавања значаја политичког фактора у народноослободилачком рату. Исувише се рачунало на војну силу у револуционарном процесу, што је било једнострано. Организациони рад Партије је занемарен највише кривицом Покрајинског комитета. Због тога се ова фаза у развоју организације КПЈ и народноослободилачког покрета у Црној Гори номинално завршила Отвореним писмом ЦК КПЈ црногорским комунистима од 12. априла 1942. године, у којем им је указано на политичке и организационе грешке у раду и на начин како да се боре за њихово отклањање, као и смјењивањем Покрајинског комитета.

Средином 1942. године, под притиском бројних окупаторских и квислиншких снага, партизанске јединице су напустиле Црну Гору и упутиле се ка Западној Босни. На територији Црне Горе остављено је око 700 политичко-партијских радника за рад у непријатељској позадини, од којих су њих више од 500 били чланови Партије. У позадину непријатеља је враћен и нови Покрајински комитет, као и новоименовани окружни комитети, који су конституисани по доласку на терен. У округу никшићком и беранском и у срезовима пљеваљском и бјелопољском остали су у функцији и мјесни комитети (већином наново формирани).

Стање у Црној Гори било је изузетно тешко, неупоредиво теже него у било којем другом периоду у току рата. На читавом простору владао је страховит терор окупатора и његових сарадника, чије су снаге бројиле око 120.000 војника (окупатора око 100.000, а квислинга око 20.000, рачунајући и батаљоне тзв. националне милиције). Сав тај силни војни потенцијал, уз окупаторско-квислиншки полицијски и судски апарат, био је усмјерен против припадника народноослободилачког покрета и родољубивог становништва. Средином 1942. године читава Црна Гора је била преплављена окупаторско-квислиншким затворима, а формирано је и неколико логора. До почетка 1943. године кроз затворе (не рачунајући привремене сеоске) и логоре је прошло око 6.000 Црногораца. Међутим, тежа од свега су била стријељања на основу пресуда тзв. националних судова и окупаторског суда у Цетињу.

Рачуна се да је до прољећа 1943. године на овај начин стријељано 1.300 до 1.400 родољуба. Нарочито су озлоглашени по смртним пресудама четнички судови у Подгорици и Колашину.

У датим условима било је више него тешко остварити улогу која је била намијењена комунистима и осталим герилцима на раду у непријатељској позадини. Као политички радници они су много урадили на измјени политичке климе у народу и промјени расположења у корист народноослободилачког покрета. Међутим, нијесу успјели да се на многим пунктовима организационо повежу, као што у многим мјестима нијесу успјели да формирају партијске организације. О неким уобичајеним облицима партијског рада једва да се може говорити.

Организациони проблеми почели су од Покрајинског комитета, који није успио да успостави везе са свим партијским руководствима и да оствари јединствено руковођење на читавој територији. Слични проблеми јавили су се и код неких окружних комитета у односу на њима подручне територије и организације. Ипак, иако неповезана и некомплетна, партијска организација у Црној Гори је до почетка јесени 1942. године углавном формирана. Главна „острва“ партијског живота који се обнављао израстала су на теренима око окружних комитета, а ту и тамо су партијске организације формиране и на другим теренима. У политичком раду су се ангажовали и они комунисти који су остали неорганизовани. Међу њима је било и оних који су легално живјели код својих кућа. Повезивање међу партијцима на више мјеста је вршено по основу политичког рада а да се партијски нијесу повезивали. Услови живота диктирали су често начин рада и организовања партијаца.

Међутим, током зиме 1942/43. године герилци су много страдали. Поред сурових зимских услова у којима су живјели, које су окупатор и четници максимално користили, на страдање дијела гериле је била од утицаја оријентација Покрајинског комитета на извођење оружаних акција у то вријеме, која не само да у датим условима није могла дати резултате већ је отежала или онемогућила да ангажовани герилци нађу склониште за зиму. Од одласка партизанских снага из Црне Горе средином 1942. па до прољећа 1943. године погинуло је, стријељано и заробљено преко 300 чланова Партије. Од тога броја око 200 је погинулих и стријељаних. Међутим, само у току зиме погинуло је, стријељано и заробљено око 200 герилаца, претежно партијаца. У прољеће 1943. године у Црној Гори је било око 400 чланова Партије, углавном већ неорганизованих у партијске организације, што усљед зимских страдања и поремећаја, што усљед доласка у Црну Гору Главне оперативне групе дивизија НОВЈ и промјена које су настале с тим у вези.

Главна оперативна група је у току фебруара и марта 1943. године успјешно пребродила тзв. четврту непријатељску офанзиву и у бици на Неретви и даље кроз Херцеговину (на путу ка

Црној Гори) разбила и потукла четнике Драже Михаиловића. Победоносни ход Група је наставила и кроз Црну Гору, тукући непријатеља на Јаворку, Копиљу, Биочу и другим бојиштима. Још док су се четници из Црне Горе припремали за „поход на Босну“ усталасала се активност комуниста, партијских организација и партизанских група на терену у циљу ометања четничке мобилизације, а приближавањем Главне оперативне групе и њеним доласком у Црну Гору наступила је права еуфорија слободољубља и томе примјерених активности. Основне од тих активности биле су: формирање неколико партизанских чета и батаљона, извођење оружаних и диверзантских акција, бјекство једног броја затвореника из неколико окупаторских и четничких затвора и, надамсе, одлазак преко 1.000 бораца у јединице Оперативне групе.

Међутим, позитиван развој догађаја изненадила је и нагло прекинула пета непријатељска офанзива. Њемачке, италијанске, бугарске и усташке снаге, у јачини око 120.000 војника, успјеле су да путем широког окружења стегну Главну оперативну групу на платоу између ријека Таре и Пиве и да у бици на Сутјесци готово преполове њене снаге. Врховни штаб је са већим дијелом снага успио да се пробије из окружења и продре у источну Босну, док су се многи борци, рањеници и болесници са Сутјеске пробијали ка Црној Гори, углавном из Пете црногорске и Треће санџачке бригаде. Крајеви који су били захваћени непријатељском офанзивом (нарочито Пива) много су страдали, а и сви други су били захваћени терором окупатора и његових сарадника. Италијански окупатор је стријељао 180 интернираца из барског логора. Насталој ситуацији су и четници долили свој дио. Иако разбијени послје Неретве, а убрзо затим дијелом разоружани од стране Њемаца, вјерујући да је дошао крај народноослободилачког покрету, четници су се почели организовати и убијати партизанске борце, посебно рањене и болесне који су се враћали са Сутјеске. Све је то унијело осјећање страха и деморализације у народ.

Депресија послје Сутјеске била је, међутим, пролазног карактера. Политичка атмосфера убрзо се почела мијењати на боље и у народу се осјећати ведрија расположења. Основни разлог за то лежао је у позитивном развоју ситуације на свјетској сцени: успјесима Црвене армије на Источном фронту, савезничких армија на западу (чије су се трупе искрцале на Сицилији), паду фашизма у Италији и др. У таквим условима отпочео је рад на обнови партијских руководстава и организација и на јачању политичког утицаја народноослободилачког покрета. Седамнаестог августа 1943. године одржан је проширени састанак Покрајинског комитета, који је, на бази критичког сагледавања минулог периода и анализе текућег стања и догађаја, утврдио задатке за наредни период. Савјетовање је дало замах партијској организацији и допринијело да она спремније дочека наступајуће догађаје.

Капитулацијом Италије од 8. септембра 1943. наступила је нова и посљедња крупна фаза у развоју народноослободилачког

покрета у Црној Гори. Од тог тренутка народноослободилачки покрет се мање-више константно развија узлазном линијом све до побједоносног завршетка рата. Већ на почетку ослобођења су око двије трећине територије Црне Горе и такво стање, са мањим осцилацијама, остало је до почетка јесени 1944. године, када су отпочеле борбе за коначно ослобођење. Петнаестог новембра 1943. године на скупштини народних представника у Колашину изабран је ЗАВНО Црне Горе и Боке, који је на свом трећем засједању средином јула 1944. године прерастао у Црногорску антифашистичку скупштину народног ослобођења (ЦАСНО). Тиме су ударени темељи стварању федералне Црне Горе у оквиру федеративне демократске Југославије.

Као што је народноослободилачки покрет имао динамичан развој тако се и партијска организација динамично развијала и била изложена честим промјенама. То се манифестовало понајвише у доста израженој циркулацији кадрова на релацији позадина — војска и обратно, с тим што је већи одлив кадрова био из позадине у војску. Попуном старих и формирањем нових бригада у јединице НОВЈ је ступило више хиљада нових бораца, међу којима и више стотина чланова Партије. Посебно, у бригаде је ради ангажовања на руководећим политичким и војним дужностима ступио већи дио руководећег партијског кадра. Велики број партијских кадрова је пошао и на руководеће политичке и војне дужности у јединицама НОВЈ широм земље, нарочито у другој половини 1944. и у 1945. години. Истина, ови кадрови су ишли углавном из црногорских бригада, као већ изграђени политички и војни руководиоци.

Измијењени услови и нарасле потребе утрли су пут кадровској обнови, која се показала као неопходност. Покрајински комитет и друга руководства су овом питању посветили велику пажњу. Зато је у овом периоду, а нарочито у првих неколико мјесеци, у Партију примљен већи број нових лица. Како су нешто старији комунисти већином пошли у војску, партијска организација је остала углавном са младим, претежно новопримљеним чланством. И партијска руководства су била млада. Због тога се доста дуго у оштријој форми постављао проблем организационог јачања и учвршћења основних партијских организација, као и партијске организације у цјелини.

Партијска организација је била разуђена више него у било којем претходном периоду. Основна подјела је била на партијску организацију у позадини и партијску организацију у војсци. Партијску организацију у позадини су чиниле партијске јединице по селима и општинама и при разним органима и организацијама НОП-а, као и јединице у војнопозадинским установама, док су партијску организацију у војсци чиниле партијске ћелије у теренским и ударним четама и батаљонима (односно у партизанским одредима).

Команде мјеста су потпадале под надлежност штабова одреда, а штабови одреда под надлежност Главног штаба НОВ и ПОЈ за Црну Гору и Боку. Иста хијерархија у погледу надлежности је важила и за теренске и ударне батаљоне (штаб батаљона — штаб одреда — Главни штаб). Партијске јединице у војнопозадинским установама и у територијалним војним јединицама биле су уклопљене у општу структуру партијске организације. Тако су партијске организације у командама мјеста и у територијалним батаљонима биле везане за општинске или среске комитете на чијој територији су се налазиле. Замјеник политичког комесара одреда је био партијски руководиоца у одреду и члан оног окружног или среског комитета на чијој територији се одред налазио, што значи да је од стране партијског руководства којем је припадао био задужен за рад у партијским организацијама у војним и војнопозадинским јединицама и установама. Аналогно томе, замјеник политичког комесара Главног штаба био је члан Покрајинског комитета који је одговарао за партијски рад у војоци на читавом простору Црне Горе.

Почетком 1944. године Главни штаб је укинут а његову дужност је преузео Штаб II ударног корпуса, чиме су донекле измијењени односи у руковођењу. Штабови одреда су потпали војнички под Штаб корпуса, команде мјеста су подређене новооснованим командама подручја а ове Штабу корпуса, односно његовом Одсјеку за позадинске војне власти. Међутим, у погледу руковођења партијским организацијама у војним и војнопозадинским јединицама и установама ствари се нијесу много измијениле, јер су те јединице и установе и даље биле у надлежности одговарајућих општинских, односно среских и окружних комитета. Замјеници политичких комесара одреда су слали извјештаје о раду тих организација Покрајинском комитету ради координације коју је он имао са Штабом корпуса, под чију команду су одреди потпадали. Истовремено су извјештаје о раду партијских организација у партизанским одредима подносили и окружни комитети у оквиру својих збирних извјештаја као руководства која су им била непосредно наређена.

У Црној Гори се готово редовно налазио већи број регуларних јединица НОВЈ. Партијска организација у позадини је успоставила координацију рада са партијском организацијом у јединицама II ударног корпуса тек у прољеће 1944. године. Даље од тога је тешко ишло, иако је интенција била да Покрајински комитет преузме руковођење над партијским организацијама у црногорским бригадама, не мијешајући се при том у војне оперативне планове. У јесен 1944. године овај је проблем, директивом Централног комитета, постављен тако да национална партијска руководства узму у своју надлежност све партијске организације у војним јединицама на својим територијама. Међутим, остварење тог принципа у односу на Покрајински комитет КПЈ за Црну Гору и Боку једва да је дошло до изражаја, јер је већ почетком јануара

1945. године Црна Гора била коначно ослобођена, а након тога јединице НОВЈ остале су на њеној територији у знатно смањеном броју.

У овој фази развоја партијски живот се јако интензивирао. Импулсе у том погледу давала су партијска руководства, која су преваходно стил и начин сопственог рада подредила потребама и могућностима тренутка. Покрајински комитет је често држао састанке и показао се енергичним и ефикасним руководећим тијелом, користећи нарочито систем рада по секторима. Према том систему, сваки члан Покрајинског комитета, поред рада на заједничким задацима и обавезама, бавио се и неким посебним проблемом или подручјем активности (сектором рада). У остваривању својих задатака Покрајински комитет се служио писаном и живом ријечју својих чланова, ширењем и унапређењем дјелатности Агитпропа, чешћим обилажењем партијских организација и руководства и на друге начине.

Слична оцјена може се дати и раду окружних комитета, којих је у овом периоду било пет, јер је крајем октобра 1943. године формиран Окружни комитет за Боку. И средњи комитети су се веома ангажовано уносили у потребе и проблеме партијског рада и руковођења. Чињеница да су окружни и средњи комитети представљали млада руководства, са недовољно искуства, представљала је отежавајућу околност у раду, али је то у знатној мјери надокнађивано ентузијазмом чланова ових руководства, помоћи коју им је пружао Покрајински комитет и сл., тако да су ова руководства константно напредовала. Почетком 1945. године окружни комитети су укинута, а како су нешто раније била укинута и међуопштинска партијска руководства, пут између основних партијских организација и Покрајинског комитета битно је скраћен и партијски живот знатно демократизован.

Сва партијска руководства поклањала су велику пажњу теоретском уздизању својих кадрова. У том погледу посебно значајан вид активности представљали су партијски курсеви, кроз које је прошло више стотина партијских активиста, претежно из руководећих састава. На партијским курсевима су проучавана актуелна питања из области марксизма-лењинизма, као и питања из проблематике НОР-а и револуције. Покрајински комитет је одржао три партијска курса (два у Колашину и један у Никшићу), један партијски курс сличног ранга одржан је при штабу Треће ударне дивизије у Андријевици, а партијске курсеве су држали и неки окружни и средњи комитети.

Позитивна кретања нијесу мимоишла ни основне партијске организације, мада је, с обзиром на младост, састав и структуру чланства ових организација, требало много труда и времена да се доведу у стање које више задовољава. Основна усмјереност је била на редовно одржавање партијских састанака, рад по секторима, теоријско уздизање и ширење кадрове базе путем пријема у Партију нових чланова.

Међутим, с обзиром на процес перманентног одлива партијских кадрова у војску, пораст бројног стања партијске организације, и поред сталног примања у Партију, споро је одмицао, а често је и стагнирао. У вријеме капитулације Италије партијска организација, не рачунајући чланове Партије у пролетерским бригадама, бројила је око 870 чланова. Два и по мјесеца касније, средином новембра 1943. године, бројно стање је износило 795 чланова, а 1. јануара 1944. године 930 чланова, не рачунајући партијске организације у пљеваљском и бјелопољском срезу, које су имале око 100 чланова. У даљем току ове промјене вјероватно нијесу биле велике све до јесени 1944. године, када је бројно стање битније порасло. Крајем новембра 1944. године само на територијама окружних комитета Никшић и Беране партијска организација је бројила 762 члана, што значи да је укупно бројно стање у том тренутку износило вјероватно око 1500 чланова. Но, нарочити прилив чланства услиједио је након коначног ослобођења Црне Горе. Тако је средином 1945. године партијска организација бројила 3.596 чланова, или два пута више него на почетку народноослободилачке борбе. У јединицама Другог ударног корпуса у исто вријеме је било вјероватно око 2.500 чланова Партије (почетком јануара 1945. године било их је 1.733), а како је истовремено у другим јединицама Југословенске армије широм земље било још више стотина чланова Партије из Црне Горе, то је у вријеме ослобођења Југославије у КПЈ било око 7.000 чланова Партије из Црне Горе. Када се свему дода податак да су у НОР-у и револуцији погинула или стријељана 4.252 члана Партије, слика о кретању бројног стања партијског чланства у Црној Гори у току народноослободилачког рата постаје потпунија.